



Krzysztof Fedorowicz

Sacrum pod kontrolą. Nowelizacja ustawy o wolności sumienia i organizacjach religijnych na Białorusi

30 grudnia 2023 r. parlament Białorusi dokonał nowelizacji „Ustawy o wolności sumienia i organizacjach religijnych”. Nowa wersja ustawy znacznie ogranicza możliwości funkcjonowania organizacji religijnych, umożliwia ich całkowitą kontrolę i dyskryminuje przede wszystkim katolików i protestantów.

Państwo a związki wyznaniowe. Na Białorusi organem odpowiedzialnym za koordynację i realizację polityki państwa w zakresie stosunków międzywyznaniowych jest komisarz do spraw religijnych i narodowych. Od grudnia 2020 r. funkcję tę pełni Alaksandr Rumak, wcześniej wiceminister pracy i ochrony socjalnej. Komisarz jest powoływany i odwoływany przez prezydenta na wniosek Rady Ministrów. Pełni funkcje organu państwowego i podlega rządowi. Do jego głównych zadań należy m.in. udział w opracowywaniu i realizacji polityki państwa w sferze etniczno-wyznaniowej, kontrola działalności organizacji religijnych, prowadzenie Państwowego Rejestru Organizacji Religijnych, występowanie do sądu o likwidację organizacji religijnej (jeżeli narusza ona prawo), opiniowanie lokalizacji działek pod budowę obiektów sakralnych oraz podejmowanie decyzji o celowości zwolnienia nieodpłatnej pomocy z granicznej z podatków i opłat.

Zgodnie z oficjalnymi danymi na dzień 1 stycznia 2024 r. na Białorusi zarejestrowanych było 25 związków wyznaniowych (łącznie 3419 wspólnot). Ogólna liczba istniejących budynków sakralnych wynosi 2871, w tym 184 są w budowie. Na terenie Białorusi pracuje 3725 duchownych, w tym 127 zagranicznych, z czego 56 zaproszonych jest przez organizacje religijne Kościoła rzymskokatolickiego, a 59 przez Białoruską Cerkiew Prawosławną. Wiodącą rolę w życiu religijnym Białorusi odgrywa Białoruska Cerkiew Prawosławną (podlegająca Patriarchatowi Moskiewskiemu), która posiada 1737 parafii. Duże znaczenie (szczególnie w zachodniej części Białorusi) ma Kościół rzymskokatolicki, który liczy ponad 500 parafii i skupia ok. 15% mieszkańców państwa. Do grona liczących się wspólnot zaliczyć należy także protestantów, wyznawców judaizmu i islamu.

W ciągu ostatnich 20 lat czynnik religijny zaczął odgrywać zauważalną rolę w życiu społeczno-politycznym białoruskiego społeczeństwa. Deklarowana przez komisarza polityka wyznaniowa państwa ma na celu „utrzymanie pokoju i harmonii międzywyznaniowej w społeczeństwie oraz rozwijanie interakcji z wyznaniem historycznie tradycyjnymi, przede wszystkim z Białoruską Cerkwią Prawosławną”.

Nowelizacja ustawy. Podstawowym aktem prawnym regulującym na Białorusi kwestie wyznaniowe jest „Ustawa o wolności sumienia i organizacjach religijnych” z 17 grudnia 1992 r., która kilkakrotnie podlegała nowelizacji. Już w 2002 r. doszło do restrykcyjnych zmian (np. konieczność powtórnej rejestracji wszystkich związków wyznaniowych, likwidacja religijnych organizacji charytatywnych), co sprawiło, że w 2007 r. katolicy, prawosławni i protestanci złożyli ogólnokrajową petycję (podpisaną przez ponad 50 tys. osób) w sprawie zmiany ustawy wyznaniowej. W 2008 r. trafiła ona do Trybunału Konstytucyjnego, Izby Reprezentantów, Administracji Prezydenta i Sądu Najwyższego. Została jednak odrzucona.

W grudniu 2022 r. na polecenie Alaksandra Łukaszenki rozpoczęto prace nad kolejną zmianą ustawy. W efekcie 30 grudnia 2023 r. Izba Reprezentantów uchwaliła nowelizację „Ustawy o wolności sumienia i organizacjach religijnych”. Nowe przepisy ustawy wchodzi w życie po sześciu miesiącach od oficjalnej publikacji, czyli od 6 lipca 2024 r. Zmianę prawa komisarz uzasadnił koniecznością uporządkowania przepisów pod kątem zgodności z konstytucją oraz potrzebą dostosowania preambuły w celu uznania „szczególnej roli” Białoruskiego Kościoła

Prawosławnego w historycznym kształtowaniu i rozwoju tradycji duchowych, kulturowych i państwowych białoruskiego społeczeństwa.

Nowe kryteria działalności. Zgodnie z ustawą działalność religijna bez rejestracji państwowej na terytorium Republiki Białorusi jest zakazana. Tym samym nakłada ona na wszystkie organizacje religijne obowiązek dostosowania swoich statutów do przepisów nowej ustawy i złożenia wniosku o ponowną rejestrację w terminie roku od jej wejścia w życie (do 6 lipca 2025 r.) lub rozwiązania. Ustawa zmienia wymogi dotyczące utworzenia związku wyznaniowego funkcjonującego na obszarze całego kraju. W jego skład musi wchodzić minimum 15 wspólnot wyznaniowych ze wszystkich obwodów Białorusi i miasta Mińska, przy czym co najmniej jedna z nich musi działać nieprzerwanie przez minimum 30 lat. Ponadto przewodniczącym związku wyznaniowego może być tylko i wyłącznie osoba posiadająca obywatelstwo białoruskie i stały meldunek na Białorusi. Założycielami i przywódcami organizacji religijnych nie mogą być osoby umieszczone w „Wykazie organizacji i osób zaangażowanych w działalność terrorystyczną” lub „Wykazie obywateli Białorusi, cudzoziemców lub bezpaństwowców zaangażowanych w działalność ekstremistyczną”. Ustawa nakłada na zarejestrowane organizacje religijne obowiązek pisemnego powiadomienia organu rejestrowego o powołaniu nowego przewodniczącego w ciągu 10 dni.

Znacznie rozbudowano przesłanki będące podstawą do likwidacji organizacji religijnych. Można je zlikwidować za prowadzenie działań przeciwko suwerenności Republiki Białorusi, głównym kierunkom polityki wewnętrznej i zagranicznej, jej systemowi konstytucyjnemu i harmonii społecznej. Znamiona czynu przesądzającego o likwidacji mają ponadto działania zmierzające do dyskredytacji Republiki Białorusi, a także szerzenie propagandy wojennej, wrogości społecznej, narodowej, religijnej, rasowej, działalność ekstremistyczna, poniżanie honoru i godności narodowej oraz uniemożliwienie obywatelom wypełniania obowiązków państwowych, publicznych i rodzinnych. Organizacja religijna może zostać zlikwidowana również w związku ze stwierdzeniem braku wymaganej liczby założycieli bądź nieusunięciem w terminie 6 miesięcy naruszeń określonych w pisemnym upomnieniu ze strony władz.

Ustawa nakłada nowe ograniczenia na edukację religijną dzieci i dorosłych. Zarejestrowane organizacje wyznaniowe będą mogły prowadzić takie nauczanie tylko wówczas, gdy przewiduje to ich statut, oraz wyłącznie w pomieszczeniach, których są właścicielami lub które wynajmują (z wyjątkiem lokali będących własnością państwowych placówek oświatowych). Nauka religii nie jest działalnością edukacyjną. Uczęszczenie małoletniego do niedzielnej szkoły religijnej odbywa się na podstawie pisemnego wniosku złożonego przez jego rodziców. Treść programów nauczania religii realizowanych w niedzielnych szkołach religijnych i grupach religii dla dorosłych nie powinna być sprzeczna z ideologią powszechnie uznawanych tradycyjnych wartości narodu białoruskiego i ideologią państwa białoruskiego. Nauczanie religii musi się odbywać w językach państwowych Białorusi (białoruski, rosyjski). Ponadto organizacje religijne będą miały coroczny obowiązek składania władzom lokalnym w miejscu ich rejestracji sprawozdań dotyczących edukacji religijnej dzieci uczęszczających do niedzielnych szkół religijnych.

Związkom religijnym zabroniono jakiegokolwiek innej aktywności, niezwiązanej z kultem religijnym, takiej jak np. angażowanie się w działalność polityczną. W miejscach kultu nie wolno używać żadnych symboli innych niż religijne, organizować spotkań, wieców, pikiet, agitacji wyborczych ani innych wydarzeń o charakterze politycznym. Zabronione jest wzniecanie nienawiści narodowej, religijnej i rasowej, a także wygłaszanie przemówień obraźliwych dla przedstawicieli organów rządowych.

Wnioski. Nowelizację ustawy uznać należy za kolejne posunięcie reżimu Łukaszenki w kierunku zwiększenia kontroli nad działalnością religijną i ograniczenia jej wpływu na społeczeństwo białoruskie. Dokument w dużej mierze „skierowany” jest przeciwko wyznaniom kojarzonym z Zachodem i postrzeganym jako niełojalne wobec władz. Wprowadzone zmiany szczególnie dotkną katolików i protestantów, ale także mniejsze wyznania i wspólnoty, które pojawiły się na Białorusi niedawno i nie spełniają warunków niezbędnych do rejestracji ogólnokrajowego związku religijnego.

W przypadku katolików nowe regulacje uderzą głównie w Polaków, którzy stanowią zdecydowaną większość wiernych. Ustawa budzi uzasadnione obawy Konferencji Biskupów Katolickich Białorusi. Biskupi zwrócili uwagę, iż organizacje religijne Kościoła katolickiego mogą napotkać trudności we wdrażaniu ustawy. Obowiązek zapewnienia nauki religii w językach państwowych może dyskryminować przedstawicieli mniejszości narodowych. Z kolei wprowadzenie obowiązkowej odpłatności za usługi ochrony porządku publicznego świadczone przez organy spraw wewnętrznych (opieka medyczna, sprząatanie terenu po imprezie masowej) może uniemożliwić procesje religijne i piesze pielgrzymki, gdyż większości tych organizacji nie stać na ponoszenie takich kosztów.

Wprowadzone w ustawie zmiany przyznają reżimowi nowe uprawnienia w zakresie monitorowania organizacji religijnych, zapewniają więcej możliwości ich przymusowej likwidacji w wyniku arbitralnego wykorzystywania przepisów o ekstremizmie, terroryzmie i ideologii państwa białoruskiego. Pojawiają się ograniczenia w nauczaniu religii i zwiększa się cenzura, a także ograniczenia literatury i przedmiotów religijnych.

W krótkim czasie zmiany doprowadzą do radykalnego ograniczenia publicznej działalności związków religijnych i praktycznie całkowitej kontroli aparatu państwa nad sferą sacrum. Może to zniechęcić część białoruskiego społeczeństwa do aktywności religijnej, traktowanej jako zagrożenie dla bezpieczeństwa państwa.